

KARISMATIK I DANMARK

– FØR DEN KARISMATISKE BEVÆGELSE

Lektor, ph.d. cand.theol. Kurt E. Larsen

RESUMÉ: I denne artikel beskrives, hvordan man i dansk kirkeliv fra cirka 1800-1960 forholdt sig til de temaer, som den karismatiske bevægelse siden satte på dagsordenen fra cirka 1960: De "ekstraordinære" nådegaver, dåben med Helligånden, kropslige manifestationer med mere. I første afsnit gives der eksempler på enkeltstående karismatiske fænomener og udsagn i den gudelige vækkelses tid og frem til 1880. I andet afsnit påvises det, at i perioden 1880-1920 fandt karismatiske temaer især fortalere hos forholdsvis radikale typer, der havde tendens til at virke splittende. Den internationale helliggørelsesbevægelse fik derfor forholdsvis begrænset nedslag i Danmark. I sidste afsnit beskrives det, hvordan den dialektiske teologi som ny teologisk strømning i årene 1920-1960 gjorde det svært for de karismatiske temaer, der i den periode mest førtes frem af enkeltpersoner med personlige rødder i den tidligere helliggørelsesbevægelse. Artiklen giver således et fingerpeg om, hvorfor den karismatiske bevægelse fik forholdsvis ringe indgang i Danmark.

Indledning

I de sidste årtier har forskellige typer af karismatisk kristendom vundet frem på globalt plan. De pentekostale kirker fylder meget, og inden for de etablerede kirker er der også store grupper med karismatisk præg. Karismatik i bred forstand er en stærk kraft i den globale kirke i dag. I Danmark fik den karismatiske bevægelse dog fra sin begyndelse i USA i 1960'erne kun begrænset gennemslagskraft og ind-

flydelse, sammenlignet med for eksempel England og Norge. Det er ikke tidligere undersøgt, hvordan man i Danmark forholdt sig til karismatik forud for den egentlige karismatiske bevægelses opståen. I denne artikel vil jeg derfor søge at afdække mulige kirkehistoriske årsager til den karismatiske bevægelses forholdsvis ringe indgang i Danmark ved at undersøge, hvordan man i dansk kirkeliv i perioden fra den gudelige vækkelses begyndelse i starten af 1800-tal-

let og frem til cirka 1960 forholdt sig til de temaer, som den karismatiske bevægelse siden satte på dagsordenen.¹

Artiklen er disponeret i tre store tidsafsnit, der havde hver sit forhold til karismatik.² I *første afsnit* beskrives den fornyelse af en luthersk-pietistisk kristendomsforståelse, der kom med vækkelserne i den første del af 1800-tallet, især i den gudelige forsamlingsbevægelse og dennes videreførelse i Indre Mission. 1800-tallet var den store vækkelsesperiode, hvor bibelsk-luthersk teologi fik en renæssance efter oplysnings-tiden. Ordet "vækkelse" spiller i sin grundbetydning på at vække noget, der engang var vågent, men som altså undervejs er sovet hen. Gennem en vækkelse føres mennesker fra død tro til levende tro. En vækkelsesbevægelse gør dog også ofte en eller flere kirkelige og bibelske traditioner levende på ny. En vækkelse vil genoplive. Det undersøges i det første afsnit, om man i de danske vækkelser også ville genoplive Bibelens lære om de "ekstraordinære" nådegaver.³ *Næste afsnit* handler om tiden fra cirka 1880, hvor der i stigende grad kom påvirkninger fra vest. Via Keswick-bevægelsen kom et dybere liv med Gud på dagsordenen for mange enkeltpersoner i Danmark. En bred engelsk-amerikansk vækkelses- og helliggørelsesbevægelse gav sig udtryk i såvel nye frikirkedannelser som nye indrekirkelige bevægelser, og den satte ligesom Keswick-bevægelsen karismatik på dagsordenen. Hele denne Keswick- og helliggørelsesbevægelses storhedstid sluttede brat omkring Første Verdenskrig. Artiklens *sidste afsnit* beskriver karismatik i tiden fra 1920-1960, hvor dansk kirkeliv var præget af Tidehverv, barthianisme og anden, mere "objektiv" teologi.

Hvad karismatik er

Den karismatiske strøm i den globale kirke

kan ses som en genoptagelse af tendenser fra oldtidens kirke, for i kirkens første tid spillede karismatik også en betydelig rolle. Det ændrede sig over tid. Allerede Eusebius skrev i 300-tallet i sin store beskrivelse af kirkens historie: "lige til hans (Justins) tid lyste de profetiske nådegaver i kirken" (Euseb 2011, 186). Eusebius' ord må tolkes derhen, at profetiens nådegave ikke længere lyste i 300-tallet, men havde gjort det, da Justin Martyr levede, det vil sige til omkring 165. Videre skrev Eusebius om den tid, hvor Montanus blev kendt og omstridt for "den Nye Profeti" (cirka år 200): "der skete endnu dengang i forskellige menigheder af Guds nåde mange andre undergerninger, og det fremkaldte hos mange den tro, at også de kunne profetere" (Euseb 2011, 217). Ordet "endnu" er her sigende. Det fremgår således af Eusebius' ordvalg, at nogle af de ekstraordinære nådegaver i hvert fald havde været mere almindelige før, end de var på hans egen tid.

Igennem kirkens lange historie har der været tider, hvor karismatik har spillet en større eller mindre rolle. Der var mystiske bevægelser igennem middelalderen. Luther angreb som bekendt sværmerne, og den arv fra Luther fremmede ikke sansen for karismatik. I den efterreformatoriske statskirketradition var der heller ikke megen plads for karismatik i praksis. Senere opstod den pietistiske bevægelse, der ud fra sit menighedsbegreb gav mere plads for den bibelske tanke om nådegaverne. I England og USA fandtes en stærk vækkelsestradition, der havde visse karismatiske træk, og da dansk kirkeliv i 1800-tallet begyndte at vende blikket mere mod vest, prægedes nogle af metodismen og lignende engelsk-amerikanske bevægelser.

Udtrykket "den karismatiske bevægelse" bruges normalt om den bevægelse, der trådte frem i medierne i USA omkring

1960. Selvom der også forinden havde været karismatiske aktiviteter i USA, sættes bevægelsens begyndelse oftest til 1960, vel ud fra devisen, at når man er i medierne, er man! Til Danmark kom den nye karismatiske bevægelse i slutningen af 1960'erne, og den satte i første omgang fokus på fænomenet "dåben med Helligånden", "åndsdåben," der blev forstået som en "Second Blessing" adskilt fra omvendelsen og troslivets fødsel. Med dåben med Helligånden fulgte nådegaver, som der derfor også var fokus på. I pinsebevægelsens fodspor lagde man i den karismatiske bevægelses første tid ikke mindst vægt på tungetalens nådegave. Siden kom der også fokus på helbredelsens og profetiens nådegaver. Den karismatiske bevægelse blev markedsført af venner og fjender som noget nyt. Hos bevægelsens modstandere var det ikke mindst den pentekostale forståelse af begrebet åndsdåb, der skabte modvilje. Bevægelsens tværkirkelige karakter vakte også anstød hos nogle, for i Danmark var der en tradition for vægtlægning på den lutherske identitet og ikke nogen stærk tradition for samarbejde mellem folkekirkelige og ikke-lutherske kredse. Af bevægelsens venner blev den karismatiske bevægelse dog opfattet som en fornyelse af de bibelske nådegaver, som havde været forsømt og overset igennem mange år i kirkens historie (Madsen 1995, 225-9).

I denne artikel skal det derfor undersøges, hvordan man i dansk kirkeliv før 1960 havde talt om dåben med Helligånden og om de ekstraordinære nådegaver, særligt helbredelser og tungetale

Karismatik i de gudelige vækkelser, de ældre kirkelige retninger og de første frikirker (1800-1880)

Da de første gudelige forsamlinger begyndte omkring 1800, var der tale om et

ønske om at genoplive luthersk-pietistisk kristendom, efter det man opfattede som oplysningstidens forvanskninger. Man ville netop genoplive den lutherske tradition, i mere eller mindre pietistisk udformning. Typisk søgte de Stærke Jyder og den fynske vækkelse tilbage til bøger med dette præg, det vil sige Luthers prædikener, Kingos salmebog og Erik Pontoppidans katekismusforklaring. Det var altså til den luthersk-pietistiske tradition, man gik tilbage – ikke for eksempel til oldkirken eller til Bibelen.

Lidt ud over den luthersk-pietistiske tradition pegede det, når den betydelige lægprædikant Christian Madsen fra Kerteminde blev grebet af rystelser på kroppen, når han skulle tale. Tilsvarende oplevede den vakte kreds i Davinde kramper eller rystelser, når de lyttede – hvilket blev tolket som tegn på Helligåndens komme (Vækkelsesernes Frembrud III, bind 1, 78.102.155). En anden af vækkelsens ledere, Peter Larsen Skræppenborg, skrev – da han var blevet grundtvigsk præget – om disse kropslige manifestationer af Helligånden, at de vakte verdens spot og "kunne efterabes af folk, om hvis sande guds frygt der kunne være tvivl. Derefter blev det modarbejdet og faldt bort af sig selv" (Schrøder 1991, 42).

Hos de Stærke Jyder vakte det en overgang uro, at nogle kvinder søgte at styre bevægelsen ved profetiske ord: Hans Nielsen Smed måtte efter en profeti ikke længere smede for uomvendte mennesker, profetinder arrangerede ægteskaber, en stor gård blev overdraget til den fattige profetindes familie. Disse profetier virkede splittende i bevægelsen, men fandt dog kun sted i en kort periode (Jakobsen 1976, 100-101).

I ret direkte forlængelse af den gudelige forsamlingsbevægelse stod den ældre Indre Mission fra 1861 (1853), og typisk nok kaldte Vilhelm Beck gerne Indre Mission for den genvakte lutherske kirkeafdeling i

Danmark. Han genoplivede selv som præst en række ældre lutherske skikke: Kirkegangskoner og lørdagsskriftemål. Han gav også med indførelse af lægmandsforkyndelse og indremissionær-tjenesten nyt liv til Luthers tanker om det almindelige præstedømme (Larsen 2001, 70.120.175-176). Derimod så Beck ikke tilbage til Oldkirkens tid og havde ikke noget ønske om at genoplive de oldkirkelige nådegaver. Det fik stor betydning på længere sigt, idet Indre Mission samlede den største del af den vækkelse, der via sin bibelbrug og menighedsforståelse ellers ville have været mest motiveret for karismatisk indflydelse.

Grundtvig var langt mere orienteret i retning af oldkirkens og den globale kirkes liv. Det er kendt, at han i sin teologi lod sig præge af Irenæus og i sine salmer hentede stof ind fra alle perioder af kirkens liv. Som "pinsens salmedigter" satte han fokus på Helligånden og skrev også i sin konfirmationssalme, at Gud er den, der "døber med sin Helligånd / på ord, som aldrig fejler" (DDS 479,1). Det var dog ikke tanker, der førte til nogen åbenhed for karismatik i grundtvigske menighedskredse.

H. C. Andersen, der på en god dag kunne være meget teologisk reflekteret, talte også om åndsdaab. I historien *Jødepigen* lader han den danske jødepige Sara, der drages mod Frelseren, få et syn af Jesus. Helligånden kom over hende på en overvældende måde, og hun døde fysisk. Men hun blev frelst, skønt ikke-døbt, fordi hun i sin sidste stund var blevet døbt med Helligånden! Dette begreb forstod H. C. Andersen på linje med Grundtvig som Helligåndens gerning til levendegørelse af Jesus for et menneskes hjerte – og altså ikke i pinsebevægelsens senere tolkning af begrebet (Larsen 2009, 34-35).

En helt særlig udformning af 1800-tallets vækkelsesbevægelse var den Katolsk-

Apostolske kirke (Irvingianerne). Dette engelske kirkesamfund fra 1830'erne ville genoplive oldkirkens menighedsordning. Apostolatet var det mest kendte eksempel, men også det karismatiske aspekt stod i starten forholdsvist stærkt, så profetier og tungetale forekom. I dag er den Katolsk-Apostolske kirke nærmest glemt, men i 1800-tallet var den blandt de vigtigste danske frikirker med 3800 medlemmer i 1901 (Larsen 2007, 259-260; Larsen 1965, 43; Madsen 1995, 68-69). Udenfor sine egne medlemmer prægede bevægelsen også langt ind i folkekirken. Blandt de, der var optaget af Irvingianerne, var P. C. Trandberg, der først som præst på Bornholm havde været redskab til den store bornholmske vækkelse, hvorfra Luthersk Missionsforening i mere end en forstand udgik, og som siden rejste til USA, hvor han spillede en ikke ubetydelig rolle i vækkelsesmiljøerne (Kofod 1925, 246-249). For alvor kom spørgsmålet om nådegaver og karismatik på dagsordenen i dansk kirkeliv i og med indflydelsen fra den engelsk-amerikanske vækkelses- og helliggørelsesbevægelse fra omkring 1880.

Helliggørelsesbevægelsen - og dens karismatiske nedslag i dansk kirkeliv 1880-1920

I den engelske by Keswick holdt man fra 1870'erne årlige kristne stævner, hvis tema var helliggørelse: Ved en ny, fuld overgivelse til Gud kunne den troende kristne opnå sejr over al erkendt synd i sit personlige liv. Inderligt liv med Gud, intenst praktisk bibelbrug og et stærkt kald til "ydre mission" karakteriserede disse stævner, der samlede op mod ti tusinde deltagere og fik aflægere i andre lande; i Danmark de særlige "Nyborg-møder," til hvis formål Hotel Nyborg Strand oprettedes, og Indre Missions helliggørelsesmøder. Elith Olesen er den

store kender af denne historie, som han i hele dens bredde og dybde har beskrevet i sin yderst lærerige disputats fra 1996, *De frigjorte og trællefolket. Amerikansk-engelsk indflydelse på dansk kirkeliv omkring 1900*. Den følgende gennemgang af nogle karismatiske temaer bygger i høj grad på Olesens arbejde.

Helbredelse ved tro og bøn

Der blev sat forholdsvis meget fokus på helbredelse ved tro og bøn i disse årtier. Olesen har påvist, hvordan der fra udlandet kom mange påvirkninger i retning af at understrege dette tema: Boltzius i Sverige, Zeller og Blumhardt i Tyskland, Lord Radstock fra England og amerikanske Boardmann, der lavede Faith-Cure-Home i England. I Olesens disputats kan man ved hjælp af registeret finde frem til udførligt stof om disse personer, deres virke og deres danske forbindelser (Olesen 1996). Man hørte i Danmark om disse folk. Man læste deres bøger. Nogle havde også lejlighed til at besøge disse personer og deres centrer for helbredelse ved tro og bøn.

Det blev karakteristisk for dansk kirkeliv, at spørgsmålet om helbredelse kom til at virke stærkt splittende. Den svensk-amerikanske prædikant Fredrik Fransson (1852-1909) kom på besøg i Danmark i 1884-1885 og blev kendt som helbredelsesprædikant. Den allianceprægede Fransson kom fra første færd på kollisionskurs med Indre Mission. Han søgte forgæves at låne missionshuset Bethesda i København til sin virksomhed, og han virkede med sine opsigtsvækkende helbredelsesmøder i Indre Missions miljøer på Vestsjælland, hvor formanden Vilhelm Beck selv boede. Beck afviste, at Fransson reelt havde helbredt syge, kaldte hans arbejdsmetoder nærmest uanstændige og anklagede ham for at splitte de troende. Fransson blev fængslet

af myndighederne, og siden hen udvist af landet for kvaksalveri. En del af hans tilhængere dannede gradvist den frikirke, der senere kendtes som det danske Missionsforbund – de fleste af disse havde vist oprindelig baggrund i Indre Mission (Larsen 1965, 64.75ff.97f.115.122.136; Olesen 1996, 188.243-52; Larsen 2001, 226ff).

Inden for folkekirkens tre store retninger synes det udelukkende at have været i Indre Missions retning, at spørgsmålet om helbredelse ved tro, bøn og evt. håndspålæggelse vakte opmærksomhed og interesse. Det var gammel dansk kirkeskik at bede ved gudstjenesten for syge med navns nævnelse – degnen skulle lægge bedesedlen for de syge på prædikestolen (Matzen 1891, 416). Vilhelm Beck var derimod skeptisk over for anden helbredelsesvirksomhed i kristeligt regi (Larsen 2001, 227; Olesen 1996, 767). Tilsyneladende havde en hel del andre i Indre Mission været optaget af den engelsk-amerikanske bevægelse og dens vægt på helbredelse. Efter oplevelserne med Fransson, og splittelserne i hans kølvand, var man i Indre Missions ledelse på vagt. Det blev ikke bedre af, at der senere fremstod en radikaliseret udgave i skikkelse af folkekirkepræsten H. J. Mygind (1867-1949). Mygind var teolog af bedste familie og blev præst i 1893. Han havde besøgt Zeller, Boltzius og Boardmanns Faith-Cure-House i London, og han sluttede sig til den engelsk-amerikanske bevægelse i dennes mest yderligtgående internationale form. Han tilsluttede sig blandt andet fuldkommenhedslæren og blev af den grund udelukket fra at tale i Indre Missions missionshuse – en ellers næsten uhørt skæbne for en folkekirkepræst! Mygind opholdt sig i 1897-1917 overvejende som tros-missionær hos muslimerne i Mellemøsten – et yndet missionsområde for den radikale del af helliggørelsesbevægelsen (se register i Ole-

sen 1996; Olesen 1997, 79). På den radikale “engelske” fløj fandt man i årene efter 1900 også to andre Mellemøst-missionærer: Politibetjent Oluf Høyer og premierløjtnant Volmer Krohn. Disse praktiserede helbredelse ved bøn i Libanon, blandt andet af en muslimsk embedsmand i 1903. Så radikale var deres tro på helbredelse, at de end ikke selv søgte læge i tilfælde af sygdom, så Krohn var ved at sætte sit eget helbred på spil derved. På missionens hvilehjem og børnehjem brugte man heller ikke læge (Olesen 1996, 367.720.758).

I Luthersk Missionsforening blev spørgsmålet om helbredelse ved bøn også et stort debattemne. Den engelske helliggørelsesprædikant Lord Radstock besøgte København i 1879, og mange i Luthersk Missionsforening lyttede til ham og begyndte derigennem at beskæftige sig mere med temaerne helliggørelse, eskatologi og helbredelse ved bøn. Lederen Chr. Møller skrev en artikel om troens bøn i 1884. Han havde selv opsøgt Boltz ius i anledning af sin handicappede søn. Der stod at læse i jyske aviser i 1885, at “bornholmerne” i Skjern som et centralt dogme havde troen på at kunne helbrede ved bøn. Inden for Luthersk Missionsforening blev denne udvikling anledning til flere alvorlige splittelser. Her skal blot nævnes, at en gruppe gammeldags-troende i protest mod udviklingen brød ud af foreningen og dannede Evangelisk Luthersk Missionsforening. Den vigtigste årsag til bruddet var nok ønsket om at værne om den hidtidige forståelse af retfærdiggørelseslæren, men spørgsmålet om helbredelse var også et element (Larsen 1965, 45; Olesen 1996, 212-217.683). Langt senere har Evangelisk Luthersk Missionsforening i et festskrift givet udtryk for en principiel cessationisme: Tanker om, at helbredelse ved bøn, dæmonuddrivelse, profeti og tungetale principielt kun hørte den tidligste

kirke til – et synspunkt jeg ikke ellers er stødt på i dansk kirkeliv i perioden (Mindskrift 1942, 14).

P. C. Trandberg og hans kone var også optagede af homoøpati og helbredelse ved bøn. Han mødte Lord Radstock og blev ved den lejlighed salvet med olie og bøn. Trandberg var en urolig ånd, der gjorde dybe indtryk. Mere en vækkelsesprædikant end en ledertype, er det usikkert, hvor meget hans holdninger blev spredt, men det kan ikke udelukkes, at det har præget mange, hvad denne ildsjæl prædikede og praktiserede (Olesen 1996, 212; Kofod 1925, 207.249.296).

Som andre i tiden var Trandberg også optaget af begrebet Åndsåb og søgte denne (Kofod 1925, 328.335-336).

Åndsåb/dåb med Helligånden

Der var i “engelsk-prægede” kredse omkring 1900 en markant tale om, at der fandtes to slags kristne. Ikke blot den gamle vækkelses skel mellem troende og vantro, men en ny skelnen mellem de almindelige troende og de troende, der var nået til at blive fyldte med Ånden og havde nået et højere kristenliv. Tankegangen gik i vid udstrækning tilbage til Boardmanns bog om det Højere kristenliv (1859). Sprogbrugen fandtes i Danmark hos så centralt placerede personer som Olfert Ricard (formand for KFUM, leder af Pastoralseminariet) og C. A. Skovgaard Petersen (Forstander for Dansk Bibelskole, senere domprovst). Disse var begge meget populære talere og undervisere i ret brede folkekirkelige kredse ud over hele landet, og ophavsmænd til nogle af Danmarkshistoriens største opbyggelige forfatterskaber (Olesen 1996, 98ff.497-498; Olesen 1996b (Kirkehistoriske Samlinger), 186-187; Olesen 1997, 80).

Det lå i tidens luft at tale om Åndens Dåb og Højere Kristenliv i én eller anden

udformning. Den “engelske” linje fandtes ikke mindst i adelige og velstående kredse – de havde råd til at rejse til stævner i England og skolegang til at læse den udenlandske litteratur. Kammerherre Oxholm var én af de adelige, der oplevede en *second blessing*. Denne handlede mest om en særlig erfaring af helliggørelse og trosvished, altså ikke begrebet forstået i senere pentekostal forstand. Den ovenfor omtalte pastor H. J. Mygind modtog sin åndsdaab i England sidst i 1890’erne, i tilknytning til den såkaldte Pentecostal League. Ordet “pentekostal” lå også i tidens luft, et årti førend pinsebevægelsen i sin egentlige form opstod i USA og kom her til landet (Olesen 1996, 302ff.320-321.347).

Tungetale og kropslige manifestationer

Da pinsebevægelsen opstod i USA var der allerede derovre et stærkt miljø, der talte om en Helligåndens daab og om en ny “Pentecost.” Det nye ved pinsebevægelsen var tanken om, at tungetalens nådegave var selve tegnet på denne Åndens daab. Lavede man denne kombination, var man en del af den nye pinsebevægelse. Forbandt man ikke de to ting med hinanden, var man en del af den gamle helliggørelsesbevægelse. Nogle af de sidste valgte så at stryge det hidtil brugte udtryk “pentecostal” fra deres bevægelse og brevpapir!

Pinsebevægelsen startede i Los Angeles i 1906, hvor der i Azusa Street opstod et gudstjenestemiljø, hvor stærke kropslige manifestationer og stor spontanitet prægede samværet i helliggørelsesbevægelsens ånd, men hvor tungetalen var det nye – for nogle et tegn på, at Gud havde udgydt sin Ånd på ny i “de sidste tider.” Forholdene i Los Angeles vakte stor opsigt, og pinsebevægelsen kom hurtigt til Europa og fik i Norden en stærk talsmand i metodistpræsten Barratt.

Også i Danmark opstod tidligt en kreds, hvor der forekom tungetale og en meget spontan samværsform. En af de ledende i denne kreds var pastor H. J. Mygind. I miljøet omkring Mygind havde der allerede ved møder i 1896 forekommet ekstatiske træk med latter og kramper. Det var karakteristisk for Mygind, at han straks rejste til Norge for at høre Barratt og møde den nye pinsebevægelse. Omkring Mygind samledes derefter i København en lille kreds, der bar den tidlige pinsebevægelses ekstatiske træk, og hvor også Mygind og andre fik tungetalens gave (1907). Skønt det var nyt, vakte det ikke offentlig opsigt i Danmark, før det foregik i privat regi. Mange fra Myginds oprindelige vennekreds tog afstand fra pinsebevægelsen. Det kom formodentlig til at vanskeliggøre pinsebevægelsens tankers indgang i Danmark – til forskel fra ikke mindst Sverige – at de her blev knyttet til den belastede H. J. Myginds navn. Han havde virket splittende med sin fuldkommenhedslære, og få år forinden havde han også været forbundet med yderligtgående vækkelsesfolk, der lærte frelesuniversalisme, og Mygind accepteredes kun af Barratt, fordi han offentligt havde lagde afstand til det usunde i sine tidligere holdninger og hos sine tidligere venner. Da Mygind opholdt sig meget af tiden i Mellemøsten, var hans samarbejde med den tidlige danske pinsebevægelse naturligt begrænset (Olesen 1996, 304-305.419.424-32.726.788).

Et sted, hvor den karismatiske indflydelse fra det engelsk-amerikanske var tydelig, var i det nye missionselskab Sudanmissionen. Ifølge dennes selvpræsentation spillede bøn en stor rolle i arbejdet. Man lagde vægt på helbredelse ved bøn og tro (Mynster 1936, 32.48-49.91.120.218). Det var ikke tilfældigt, at der netop gennem et “ydre missions” arbejde blev kanaliseret

karismatisk indflydelse ind i landet. "Ydre mission" havde forbindelse til kulturer, hvor bøn om helbredelse var ganske naturligt. Var man internationalt orienteret kunne man lettere støde på folk fra gamle kristne kirkesamfund, der havde en ubrudt kirkelig tradition for nådegaver og mirakler. Det gjaldt for eksempel den armenske kirke, der siden kom til at levere inspiration til den karismatiske bevægelse omkring 1960 (Langagergaard 1975, 13-14). Og i Danmark var det især "ydre missions"-aktive miljøer, der kom i forbindelse med sådanne kulturer og kirketraditioner.

Opsummering

Helbredelse ved tro, tungetale med mere vandt ikke indpas i de store folkekirkelige retninger. Fortalerne herfor var forholdsvis radikale typer, der havde tendens til at virke splittende i lægmandsbevægelserne og vækkelsesmiljøerne. Måske derfor veg næsten alle andre tilbage for at tale herom, så kun forholdsvis perifere dele af dansk kirkeliv tog imod de karismatiske tanker fra det internationale vækkelses- og helligørelsesmiljø. Desuden formidledes tankerne dog også til landet gennem de "ydre missions" organisationer, der havde helligørelsesbevægelsen som åndelig baggrund (for eksempel Trosmissionerne i Mellemøsten og Sudanmissionen).

Karismatik i Tidehvervs epoke (1920-1960)

Fra 1920'erne blev dansk kirkeliv præget af en ny teologisk strømning, der kom fra syd, og som også i betydelig grad var polemisk rettet mod den ældre generations vægt på strømningerne "fra vest." En kendt repræsentant for den dialektiske teologi var professor Rudolf Bultmann, der som en selvfølge gik ud fra, at moderne mennesker ikke kunne tro på underet, når de samti-

digt brugte elektrisk lys! Kristendommens budskab måtte derfor afmytologiseres, så man hørte det eksistentielle budskab i og bag de bibelske beretningers mytiske, fortidige sprogdragt. Den anden store dialektiske teolog, Karl Barth, understregede på en særlig måde "Ordets" teologi. For hele den dialektiske periode var det karakteristisk, at teologisk arbejde stod centralt, og at præstens tjeneste som forkynder fik en usædvanlig stærk understregning. Kort sagt: Der var tale om en strømning, der stod ganske fjernt for det karismatiske anliggende med vægt på nådegaver til alle troende og på Guds underfulde indgriben.

Helligørelsesbevægelsen og dens teologi havde spillet en stor rolle i en periode af den danske kirkes historie, men den epoke fik en brat afslutning. Første Verdenskrig bortfjernede al den kulturoptimisme, som helligørelsesbevægelsen på én eller anden måde havde nydt godt af og været en del af. Meget symptomatisk fik H. J. Mygind store problemer at slås med i Syrien, indtil han endelig nåede hjem i 1917 – og siden virkede han med en helt anden profil. Fra 1917-30 virkede han stilfærdigt som sognepræst på Holmsland, og fra 1930 var han korshærspræst i København. Efter 1917 skrev han fortsat om helligørelse og eskatologi, men helt uden sin ungdoms radikale synspunkter. Som ham gik det mange andre, for hele helligørelsesbevægelsen kom ud for rystelser, og med Karl Barth og Tidehverv blev det en helt anden teologi, der satte den teologiske og kirkelige dagsorden. I det følgende skal vi se eksempler på, hvor og hvordan der under disse forhold blev talt om de ekstraordinære nådegaver.

Kirkelig helbredelsestjeneste

I bredere folkekirkelige kredse var karismatiske temaer kun meget sjældent tematiseret i perioden efter 1920. Når det

alligevel skete, var der tale om, at besindige mænd ville undgå, at visse sider af Bibelens budskab blev smidt helt ud med badevandet i afstandtagen fra diverse overdrivelser. Et eksempel var den indflydelsesrige teologiprofessor N. H. Søe – tidligere dansk præst i det af vækkelsesbevægelserne prægede Kina. Søe anbefalede i 1946 en seriøs engelsk kirkekomité, der arbejdede med spørgsmålet om en kirkens helbredelsestjeneste, som han fandt vigtigt trods pinsemissionens overdrivelser (*Kristeligt Dagblad* 3/12 1946). Dette anglikanske forbillede blev også – af alle – rost af den liberale, grundtvigske enfant terrible Morten Pontoppidan (*Kirken* 1929, 155). Højkirkelige kredse havde også sans for at bevare noget af denne kirkelige tradition. Et af bevægelsens tidsskrifter trykte i 1939 en lang artikel om troshelbredelse (*Kirken og Tiden* 1939, 279ff). Én af de senere ledere af den højkirkelige bevægelse, sognepræst Tage Lunn, forsvarede Bibelens syn på profetiens nådegave i en lang artikel i Præsteforeningens Blad (1949, 815). Kaj Munk kan heller ikke forbigås her. I skuespillet “Ordet” lader han den sindssyge Johannes foretage en dødeopvækkelse på opmuntring af barnetroen og til beskæmmelse for de tilstedeværende repræsentanter for den danske folkekirke: Præsten, missionsmanden og grundtvigianeren. Hvorvidt Kaj Munk i øvrigt selv mente, at undernes tid ikke var – og ikke burde være – forbi, er et andet spørgsmål.

Det var ikke unaturligt, at folk med rødder i den gamle helliggørelsesbevægelse fortsat søgte at sætte karismatik på dagsordenen. En tredje fortaler for en seriøs kirkelig helbredelsestjeneste efter engelsk forbillede var sognepræst Georg Bartholdy fra Eliaskirkens store menighed i København. Han var generelt tværkirkeligt indstillet, aktiv i Evangelisk Alliance og Kirkefondet.

Han skrev i sin prædikenvejledning i Præsteforeningens Blad positivt for en sådan helbredelsestjeneste og indbød også selv en engelsk helbredelsesprædikant, der anbefalede af engelske biskopper (*Præsteforeningens Blad* 1946, 306 i *Vort Folk* 1948, 322). Også redaktørerne i Luthersk Missionsforenings blade valgte indimellem at trykke positive udsagn om nådegaverne og helbredelsestjenester i lyset af Jakobsbrevet kapitel 5 (*Missionsvennen* 1947, 100ff). Rødder i helliggørelsesbevægelsen havde også den dengang vigtige organisation Lægmandsbevægelsen for Ydre Mission (LYM). Inden for denne virkede lægen Poul Gøtzsche som sekretær. Poul Gøtzsche var af bispe-slægten Gøtzsche og holdt som sekretær i LYM utallige foredrag om helbredelse ved bøn. I 1950 udgav han bogen: “Vil du være rask?” I det grundtvigske hovedorgan Menighedsbladet fik bogen en positiv anmeldelse af Rudolph Arendt, senere formand på Præstehøjskolen og domprovst (*Menighedsbladet* 1950, 86). Bogen udkom karakteristisk nok på Gads forlag – ikke Indre Missions forlag – selvom Gøtzsche personligt havde sine rødder dér. Måske var der tale om, at sporene fra H. J. Mygind og pinsebevægelsen på en særlig måde skræmte i Indre Mission?

Måske, men der var så dog en række undtagelser fra reglen, også fordi der på vigtige poster i Indre Mission sad folk med teologisk prægning fra tiden før 1920. Den serie med historiske årbøger, der udkom 1934-1956 på Lohses forlag under titlen *Hjemliv og Trosliv*, rummede for årgangene fra 1946-1956 mange beretninger om eksempler på helbredelse ved bøn i Indre Missions sammenhænge (*Hjemliv og Trosliv* 1946, bind 14, 87; *Hjemliv og Trosliv* 1948, bind 15, 42; *Hjemliv og Trosliv* 1949, bind 16, 7.75-76; *Hjemliv og Trosliv* 1952, bind 18, 38; *Hjemliv og Trosliv* 1954, bind 19,

118.129-130; *Hjemliv og Trosliv* 1956, bind 20, 66ff). Dette forhold må for det første tolkes derhen, at helbredelser faktisk havde været et tema i Indre Missions ældre historie. For det andet, at man i provst Emil Steenvinkel (født 1892) havde en redaktør, der var positiv over for at bringe den slags beretninger ud til Indre Missions læsere. For det tredje kan man slutte, at forlagets ledelse og Indre Missions ansvarlige bogudvalg ikke gjorde noget for at hindre dette.

Indflydelse fra Norge

På Indre Missions forlag udkom også populære bøger af norske prædikanter, der i et vist omfang formidlede karismatisk indflydelse herved. Professor Ole Hallesby var ofte på besøg i Danmark som prædikant, og hans bøger fik mange læsere her. Da Hallesby som ung mand startede sin virksomhed som prædikant, bad hans far om åndsdaab over ham. Han havde også selv oplevet helbredelse ved bøn og besøgt Zeller. Selvom Hallesby holdt ret lav profil om dette i offentligheden, hører det med til billedet af denne indflydelsesrige mand (Norborg 1979, 51.67; Kullerud 1987, 308). Af en anden kendt norsk prædikant, Frederik Wisløff, blev der udgivet bøger om troen på Helligånden med såvel en klart luthersk som en klart karismatisk profil.

Christian Bartholdy

En særlig plads i Indre Mission havde formanden frem til 1959, sognepræst Christian Bartholdy. Som født 1889 var han også af den generation, der havde taget sin teologiske uddannelse i en anden teologisk æra. Som flittig skribent tilkendegav han ofte holdninger til karismatik, og selvom det kunne være noget vekslende, var han grundlæggende åben over for karismatik. Han var tilbøjelig til at opfatte det som et udtryk for vantro, at der ikke mere skete

undere som på apostlenes tid: "Jeg forstaar ikke og kan ikke gennemskue, hvorfor Jesus gjorde de vældige Undere, da han gik her, og de sker ikke mere, jeg forstaar det ikke og vil ikke gøre mig klog, uden forsaauidt som det hænger sammen med vor Vantro" (*Kristeligt Dagblad* 27/9 1936). Siden gav han udtryk for, at undere især skete i apostel- og missionstider, og at man nok ikke havde brug for dem længere (*Dagens Nyheder* 17/10 1955). *Dåb med Helligånden* var ikke et udtryk, Christian Bartholdy brugte, hverken i helliggørelsesbevægelsens eller pinsebevægelsens udgave, men det betød ikke, at han var negativ over for *tungetalens* nådegave. Han konstaterede, at tungetale var noget, de troende i Danmark havde respekt for ud fra Bibelen, men som de ikke kendte. Tungetalen forsvandt hurtigt fra oldtiden, men dukkede dog siden op igen i vækkelsestider (*Indre Missions Tidende* 1951, 308; 1952, 677). *Eksorcisme* stod han ret fremmed over for. Han foretog på den ene side en "afmytologisering," som han ellers tog stærkt afstand fra i andre sammenhænge: Måske var noget af det, Bibelen havde kaldt onde ånder, i virkeligheden et andet ord for sygdomme. På den anden side betvivlede han ikke, at der faktisk forekom eksorcismer blandt missionærerne i for eksempel Kina (*Indre Missions Tidende* 1956, 106). For Christian Bartholdy fandtes der ikke mere egentlige profeter, og der var heller ikke brug for dem: "Vi har ikke Brug for profeter nu, vi har Brug for at tro det profetiske Ord, deri har vi nok." Han var i så henseende præget af de forholdsvis mange falske profeter, der fremstod i forbindelse med verdenskrigens ulykker. *Profetiens nådegave* omtolkede Bartholdy derfor til at handle om at kalde til omvendelse og aflægge vidnesbyrd. Som sådan var der meget brug for profetien. Også kvinder kunne profetere i den betydning af ordet, mens

Bartholdy i øvrigt fastholdt præsteembedet for mænd (*De Unges Blad* 1944, 86; *Indre Missions Tidende* 1941, 5-6; 1942, 715). *Helbredelser* var den af de ekstraordinære nådegaver, Bartholdy var mest positiv over for. Han kunne bringe en beretning om underfuld helbredelse ved de troendes bøn, for det kunne forekomme, at mennesker blev helbredt ved bøn og tro. Det kunne også være Guds vilje, at man ikke blev rask, og det skyldtes i så fald altså ikke vantro. Det var helt naturligt at bede for pårørende helbredelse, men der måtte altid tilføjes et "Ske din Vilje." Forsømmelse af bøn om helbredelse drev folk over til sekterne: "Det uendelige antal sekter i vor tid er Guds straf, Guds dom over folkekirkerne." Han fandt det også i orden at søge alternativ helbredelse af den grund, at de fleste læger var så vantro, at de havde godt af at blive udfordret med det uforklarlige. Men ukritisk skulle man heller ikke være (*Indre Missions Tidende* 1939, 669; 1957, 114.210; 1958, 428; Bartholdy 1945, 30).

Christian Bartholdy var én af dem, der hilste den karismatiske bevægelse velkommen til landet. Da var han for længst pensionist, og han havde en helt anden holdning til den nye bevægelse end hans afløser på formandsstolen i Indre Mission, Kristian Friis. Bartholdy havde også været positiv over for Oxford-gruppebevægelsen i 1930'erne. Det var han ikke alene om; flere af veteranerne fra Oxford-gruppebevægelsen, der levede længe nok, var også positive over for den nye bevægelse. Det gjaldt præsten Johannes Magelund, der skrev om helbredelse i *Korshærsbladet* 1938 (78), og som i 1971 udgav en bog om nådegaverne, da den karismatiske bevægelse var kommet på tæt hold. Denne teologiske og personale sammenhæng er påpeget af Ole Skjærbæk Madsen (Madsen 1995, 303ff). Det er også beskrevet af flere udenlandske forskere,

at der var en sådan sammenhæng mellem Oxford-gruppebevægelsen og den karismatiske bevægelse i 1960'erne (Randall 2000, 174.179ff; Bebbington 1992, 229ff).⁴ Lighedspunkterne og inspirationen kunne gå på flere ting – de frie former, vægt på livet frem for læren, stilhed og bøn – men interessen for de ekstraordinære nådegaver var også noget af det, der var fælles.

Opsummering

Den karismatik, der havde præget perioden frem til første verdenskrig, fik det svært i årene derefter. Fra Norge, hvor den dialektiske teologi ikke på samme måde fik indgang, kom der inspiration gennem bøger og prædikanter. I Danmark var der mest tale om at nogle få enkeltpersoner og bevægelser, ofte med tydelige rødder tilbage til helliggørelsesbevægelsen, til stadighed søgte at sætte temaet på dagsordenen. Indre Missions mangeårige formand, Christian Bartholdy, forholdt sig overvejende positivt over for de karismatiske temaer, og han forholdt sig da også positivt over for den egentlige karismatiske bevægelse efter 1960.

Konklusion

Da den karismatiske bevægelse kom til landet i 1960'erne, fandtes der altså allerede stærke mønstre at vurdere en sådan bevægelse ud fra. For kritikerne gik der direkte forbindelser tilbage til Oxford-gruppebevægelsen og den engelsk-prægede helliggørelsesbevægelse (Mygind) i årene omkring 1900. Derfor reagerede nogle mod karismatik, idet man allerede tidligere havde reageret mod noget tilsvarende under andre navne. I dansk kirkeliv var det blandt de store kirkelige retninger reelt kun Indre Mission, der var berørt af karismatik. Og selv her var modstanden af flere grunde overvejende negativ, blandt andet byggende på erfaringerne fra 1900 og 1935.

Karismatik var derfor i Danmark henvist til grupperinger, der var uden for hovedstrømmen i kirkelivet. På det punkt adskilte Danmark sig helt fra lande som England og Norge, hvor den karismatiske bevægelse på en helt anden måde kom til at præge kirkelivet i bred forstand. Selvom der her

kun er tale om en oversigt, der bør følges op af grundigere studier, giver artiklen dog således et fingerpeg om, hvorfor den karismatiske bevægelse fik så forholdsvis ringe indgang i Danmark i sammenligning med andre lande.

NOTER

- 1 Det er ikke let at beskrive dette emne, idet mange af de vigtigste ting i kirkelivet sker i det skjulte og derfor ikke lader sig følge med historiske metoder. Der kan ske mange små og store mirakler, som af kristne tolkes som svar på bøn – uden nogensinde at blive beskrevet i nogen skriftlig kilde. Derfor må man være åben for, at man ikke som historiker får fat i det allervigtigste. Man må nøjes med at gå til kilderne, der trods alt giver et indtryk af, hvordan der er blevet tænkt og levet. I det følgende vil der således blive givet en lang række historiske eksempler på, hvordan forskellige har tænkt og talt om karismatik. Udbredelsen af disse fænomener og tanker ligger det uden for artiklens opgave at gøre rede for. Det vil i øvrigt også i mange tilfælde være en ganske overordentlig svær opgave.
- 2 Artiklen bygger på læsning af sekundærlitteratur og kirkelige blade fra perioden 1800-1960, idet det for perioden 1880-1930 har været muligt at bygge på Elith Olesens vækelseshistoriske studier.
- 3 I denne artikel tales der om “de ekstraordinære nådegaver” i mangel af bedre navn. I de paulinske lister over nådegaver indgår også nådegaverne til at tjene, undervise og øve barmhjertighed (Rom 12,7-8), og nådegaver til at tro og til at meddele visdom og kundskab (1 Kor 12,7-8). Disse funktioner – og nådega-

verne til at udøve dem – kan man kalde “ordinære.” Ikke for på nogen måde at klassificere dem lavere, men fordi de er mindre synlige, mindre opsigtsvækkende, mere “hverdagsagtige” i menighedslivet. Uden at nogen havde tjent, undervist, øvet barmhjertighed og meddelt kristen kundskab til andre, ville kirken ikke have overlevet i vores del af verden i århundreder. Man kan i teologsprog sige, at de ordinære nådegaver hører til kirkens “esse.” Derved er disse nådegaver og tjenester “ordinære,” hvorimod andre af de i Bibelen nævnte nådegaver ikke til alle tider har været i funktion i menighederne.

- 4 De kirkehistoriske linjer kan være lange. Der var også tydelige forbindelser mellem de kredse, der i årene frem til 1920 havde været præget af “det engelske” og helligørelsesbevægelsen, og dem, der var positive over for Oxford-gruppebevægelsen i 1930’erne. Her genfandt de nogle af ungdommens toner. Skovgaard-Petersen var én af de gamle, der nåede at tilslutte sig Oxford-gruppebevægelsen med fuld musik. På modstandersiden var linjerne også tydelige: Tideherv, der havde været stærkt kritisk mod helligørelsesbevægelsen og al anden subjektiv teologi, førte i 1930’erne an i kampagnen mod den genoplivelse af “engelsk” teologi, som man opfattede Oxford-gruppe-bevægelsen som.

LITTERATUR

- Bartholdy, C. (1945): *Fadervor – et stykke Børnelærdom gennemgaaet*. København: Lohses Forlag.
- Bebbington, D. (1989/1992): *Evangelicalism in Modern Britain*. Grand Rapids: Baker Book House.
- Euseb (2011): *Kirkehistorien & Om dem, der led martyrdøden i Palæstina*. Oversættelse og indledninger ved Jørgen Ledet Christiansen. København: Forlaget Anis.
- Jakobsen, H. B. (1976): *De stærke jyder*. Nr. Snede: Eget forlag.
- Jarlert: Jarlert, A. (1995): *The Oxford Group, Group Revivalism, and the Churches in*

- Northern Europe 1930-1945*. Lund: Lund University Press.
- Kofod, K. M. (1925): *Den bornholmske vækkelsespræst P. C. Trandberg*. København: Lohses Forlag.
- Kullerud, D. (1987): *Ole Hallesby – mannen som ville kristne Norge*. Oslo: Gyldendal Norsk forlag.
- Langagergaard, P. (1975): *Den karismatiske bevægelse*. Ikkepubliceret emnekreds, Det Teologiske Fakultet, Aarhus.
- Larsen, E. (1965): *Historiske studier og kirkelige og frikirkelige brydninger*. København: Forlaget Tro og Liv.
- Larsen, K. E. (2001): *Vilhelm Beck – Missionspræsten*. Fredericia: Lohses Forlag.
- Larsen, K. E. (2007): *Fra Christensen til Krarup. Dansk kirkeliv i det 20. århundrede*. Fredericia: Lohses Forlag.
- Larsen, K. E. (2009): "H. C. Andersen og de danske vækkelsesbevægelser" i: *Från Sara Greta till Lilla Svarta Sara. Väckelsen i litteraturen och väckelsens litteratur*. Redigeret af A. Persson & D. Lindmark. Skellefteå: Forlaget Artos: 31-61.
- Madsen, O.S. (1995): *Genoprettelse – en bog om Helligånden, kirken og den karismatiske fornyelse*. København: Forlaget Scandinavia.
- Matzen, H. & Timm, J. (1891): *Haandbog i den danske Kirkeret*. København: Gads forlag.
- Mindeskraft for Evangelisk-Luthersk Missionsforening paa Bornholm (1942). Rønne: Evangelisk-Luthersk Missionsforenings Forlag.
- Mynster, G (1937): *Sudanmissionens historie i 25 Aar*. København: Lohses Forlag.
- Norborg, S. (1979): *Vekkeren fra Aremark – Ole Hallesbys livssaga*. Oslo: Luther Forlag.
- Olesen, E. (1996): *De frigjorte og trællefolket. Amerikansk-engelsk indflydelse på dansk kirkeliv omkring år 1900*. Frederiksberg: Forlaget Anis.
- Olesen, E. (1996b): "Den fjerde retning – hvad mon det er for en indretning?" I *Kirkehistoriske Samlinger 1996*. København: 171-205.
- Olesen, E. (1997): *Der stod et vejr fra vest. Olfert Ricard. Dansk KFUM. Den kristelige studenterbevægelse*. Frederiksberg: Forlaget Anis.
- Randall, I. (2000b): "'We All Need Constant Change': The Oxford Group and Mission in Europe in the 1930's" i: *European Journal of Theology* 9, nr. 2: 171-185.
- Schrøder, L. (1991): *Peter Larsen Skræppenborg. En historisk fortælling om en mand, der fik stor betydning for det gudelige liv i forrige århundrede*. Fredericia: Lohses Forlag.
- Thyssen, A. P. red. (1960ff): *Vækkelsernes Frembrud i Danmark i første halvdel af det 19. århundrede*, bind I-VII. København: Gads forlag. Desuden citeres fra en række aviser og kirkelige tidsskrifter: Dagens Nyheder, De unges Blad, Indre Missions Tidende, Kirken, Kirken og Tiden, Korshærsbladet, Kristeligt Dagblad, Menighedsbladet, Missionsvennen, Mænd og Mission, Præsteforeningens Blad, Vort Folk.

SUMMARY: This article describes how Danish churchmen from circa 1800 to 1960 related to those themes that the Charismatic movement later put on the agenda from circa 1960: The 'extraordinary' gifts, baptism with the Holy Spirit, bodily manifestations, etc. In the first section examples are given of isolated charismatic phenomena and statements at the time of the early religious lay movement until 1880. In the second section it is shown that during the period 1880-1920, charismatic themes were mostly advocated by comparatively radical types, who had a tendency to be divisive. Hence, the international Holiness

movement had only limited impact in Denmark. The last section describes how dialectical theology as a new theological current made in the years 1920-1960 presented a difficulty for the charismatic themes, which during this period were mostly promoted by individuals with personal roots in the earlier Holiness movement. Thus, this article gives an indication of why the Charismatic movement gained a relatively small following in Denmark.

FORFATTEROPLYSNING

Kurt E. Larsen

Menighedsfakultetet

Katrinebjergvej 75

8200 Aarhus N

kl@teologi.dk

Artiklen er blevet underlagt redaktionsuafhængig fagfælle vurdering.